

УДК 378.22.016

А. В. СОЛОМАХА (канд. філол. наук)  
Педагогічний інститут,  
Київський університет імені Бориса Грінченка

## ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

*У статті розглянуто теоретичні підходи до проблеми формування лінгвокультурної компетенції у майбутніх вчителів іноземної мови. Обґрунтовано необхідність певних змін у змісті філологічної та методичної підготовки цих спеціалістів.*

**Ключові слова:** лінгвокультурна компетенція, вчитель іноземної мови, культура, мовна картина світу.

**Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.** Підготовка всебічноосвітнього вчителя іноземної мови є важливим соціальним завданням, яке відповідає сучасним потребам суспільства, адже інформатизований, глобалізований світ ставить нові виклики перед кожною людиною. Вчитель іноземної мови є одним з головних провідників не лише у світ знань іншої мови, а в коло незнайомого світосприйняття, іншої метальності та культури. Можна стверджувати, що поряд з вчителем рідної мови, він також допомагає дитині усвідомити свою національну самоідентичність на тлі інших культурних цінностей, глибше зрозуміти свій народ та свою історію, у порівнянні з надбаннями іноземної культурно-історичної спадщини. Тому майбутні фахівці у галузі викладання іноземної мови повинні отримати в університеті як загальнолінгвістичні, загальнометодичні та загальноосвітні знання, так і широкі лінгвокультурні знання, що і зумовлює актуальність цієї статті.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких розпочато розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.** Будь-яка мова є продуктом тривалого історичного розвитку суспільства. В ній акумулювалися досвід, зв'язок між різними поколіннями та збереження культурної пам'яті народу. Сучасні дослідники зазначають, що роль мови як соціального явища можна осмислити і зрозуміти, лише визначивши її місце та роль у самій культурі. Це твердження вимагає чіткого визначення місця культури у житті певного соціуму, що дає змогу уявити роль мови як засобу трансляції культури.

Окрім цього, як зауважують сучасні дослідники [6, 7, 11, 12], розуміння механізму отримання нових знань вимагає аналізу структури образу свідомості (чуттєвого та ментального), тобто сукупності знань особистості (саме мовної особистості) про конкретне мовне явище реального світу.

Настанови культури, які знаходяться в основі ціннісних орієнтирів життєвої філософії етносу, осмислюються рефлексивно. Вони стають надбанням соціуму завдяки означуванню, що є можливим лише за допомогою мови. Національну мову ми розглядаємо як національну мовну картину світу, беручи до уваги культурно-філософський підхід до мови як до “дому буття духу” конкретного народу, розуміючи, що національна мова є “не тільки однією з кодових систем спілкування та зберігання інформації, а й неповторним результатом розумово-емоційної та духовної творчості конкретного етносу, його колективним органом самопізнання власної культури на фоні просторово-часового континуума” [4, с.137].

Лінгвокультурна компетенція передбачає отримання глибоких знань культури народу, мова якого вивчається, та використання мови, залучаючи ці знання до значення мовних одиниць. Проте саме сприйняття мови як кодової системи, яку необхідно знати з метою вирішення конкретних комунікативних завдань, є основою панівного у сучасній теорії та практиці викладання іноземних мов комунікативного підходу. Що стосується розуміння мови як результату “розумово-емоційної та духовної творчості” народу-носія, цьому приділяється зовсім мало уваги, або не приділяється взагалі.

**Формулювання цілей статті.** Тому ми ставимо за мету обґрунтувати необхідність поглиблення лінгвокультурної компетенції студентів – майбутніх вчителів іноземної мови,

адже вони повинні донести когнітивну базу іншого народу втілену у мові своїм учням, тому й самі повинні досить глибоко володіти нею.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Доведено, що зовнішнє середовище, впливаючи на колективну етнічну свідомість, формує ту особливу для кожної мови субстанцію, яка у річищі антропоцентричної парадигми отримала назву “національна мовна картина світу”. Між національними мовними картинами світу існує певний зв’язок, щось спільне, трансцендентне, на чому, за словами А. Вежбицької, тримається “психологічна єдність людства”, адже “... поряд з великою кількістю понять, специфічних для певної культури, існують також деякі фундаментальні поняття, які повинні лексикалізуватися в усіх мовах світу... Мовні та культурні системи значно відрізняються одна від одної, проте існують семантичні та лексичні універсалії, що вказують на загальний поняттєвий базис, на якому ґрунтується людська мова, мислення та культура...” [1, с.321–322]. Таким чином, загальний базис є центральною частиною національної мовної картини світу, який становить собою набір мовних універсалій, що віддзеркалюють єдність різних культур та мов. Усе, що перебуває поза цим базисом, і складає національну специфіку мовної картини світу певного етносу, виявити яку можна, порівнюючи її з мовними картинами світу інших народів.

Питання про детермінуючу роль просторово-часового континуума тісно пов’язане з такими аспектами: мова і мислення; мова і свідомість; менталітет; мова як засіб унікального й універсального у семантичних системах різних мов.

Важливим детермінуючим чинником формування національної мовної картини світу виступає духовна культура, тобто етнічна культура взагалі. Про це свідчить той факт, що деякі дослідники визначають поняття “культури” через поняття “картини світу”: “Культура – це та частина картини світу, яка віддзеркалює самосвідомість людини, що історично видозмінюється у процесах особистісної або групової рефлексії над ціннісно значущими умовами природного, соціального та духовного буття людини” [13, с.18].

Проблема взаємодії культури та мови має у лінгвістичній науці довгу історію наукового дослідження. Вона розроблялася такими вченими, як І. Г. Гердером, В. фон Гумбольдтом, братами Грімм, Ф. І. Буслаєвим, А. Н. Афанас’євим, О. О. Потебнею, Е. Сепіром, Б. Уорфом та іншими вітчизняними і зарубіжними дослідниками. Так, Е. Сепір у праці “Мова. Вступ до вивчення мовлення” надзвичайно лаконічно та точно висловився про зв’язок мови і культури: “Культуру можна визначити як те, ЩО певне суспільство робить і думає. Мова є те, ЯК думають” [10, с.193]. Мова, таким чином, виступає як реалізована внутрішня форма вираження культури, як засіб акумуляції знань культури. Культуру як витвір суспільства та окремих творчих особистостей часто протиставляють природі. Мова ж одночасно належить до явищ і природи, і суспільства. Структура мови зумовлена певною мірою біологічною природою людини (наприклад, наявність в усіх мовах голосних-приголосних, обсяг фонетичної системи та словникового складу, середня довжина речень, кількість лексико-семантичних груп тощо визначається можливостями фізіології людини та її психофізіологією мовленнєвої діяльності). Проте мова як одне з найбільших досягнень соціальної історії людства є одночасно невід’ємною частиною культури, що відображає всі сфери життєдіяльності людства. “Мова не існує... поза культурою, тобто поза соціально-успадкованою сукупністю практичних навичок та ідей, які характеризують наш спосіб життя” [10, с.185]. Виступаючи у такій ролі, мова є однією з форм зберігання культури та її зброя. Мова як форма зберігання культури виступає скарбницею культурних цінностей етносу та засобом їх передачі наступним поколінням. Мова, з одного боку, відтворює несвідомі інтуїції етносу про навколишнє середовище, з іншого, – зберігає пам’ять про важливі історичні події в його житті. Мова не є формою існування культури, вона є її засобом, її духовним інструментом, який формує свого носія, нав’язує йому бачення світу, закарбованого у мовних формах, визначає спосіб думок та почуттів користувача мови. Вона виступає регулятором і транслятором сприйняття світу власними носіями, прищеплюючи їм певну “мережу координат” [2, с.44]. Вивчаючи мову, людина мимоволі засвоює вербалізовану інформацію про світ, побут, спосіб життя, стосунки між людьми, що зумовлює формування її культурної самосвідомості та національно-культурної ідентичності.

Різні культури є контрастними, з якісно відмінними поглядами на те чи інше зовнішнє оточення та досвід його пізнання, а вся внутрішня структура тієї чи іншої культури є відображенням цих якісних розбіжностей у формі певних вихідних настанов, припущень та вірувань відносно світу, знань, цінностей та природи людського “я”, які відіграють роль імпліцитних приписів в соціально-духовному житті суспільства. Під таким кутом зору культуру можна трактувати в ніцшеанському дусі “самореалізації людини”, а мову – як найкоротший шлях до духовного світу людини, детермінованого у своєму розвитку та становленні певним типом культури. Для нас релевантним є визначення поняття “культура” В. М. Телії, а саме: “Культура – це особливий тип знань, який відтворює відомості про рефлексивне самопізнання людини в процесах її життєвих практик” [13, с.18]. Інакше кажучи, це своєрідна етнокультурна рефлексія мовця певного соціуму.

Відомо, що структурі культури та структурі мови притаманні такі явища, як стиль, жанр, синонімія, омонімія, полісемія тощо. Культурологи стверджують про таке явище, як культурна диглосія, тобто про причетність носія культури до двох або більше культур, у лінгвістиці аналогічне явище називається білінгвізмом (полілінгвізмом). У діахронічному аспекті можуть відбуватися процеси взаємодії культур, їх нашарування, тобто явища культурних субстратів, адстратів, суперстратів, які можна зіставити з аналогічними процесами у мові, що отримали такі ж позначення і в лінгвістиці. Говорячи про співвідношення мови і культури, акад. Д. С. Лихачов зазначає: “...Мова нації є сама по собі згорнутим, якщо хочете, алгебраїчним вираженням усієї культури нації” [8, с.281]. Дійсно, мова виступає дзеркалом культури певного етносу, відбиваючи не лише той фрагмент навколишнього середовища, який безпосередньо сприймається етносом, але й спосіб життя, світосприйняття та світовідчуття, національний характер, темперамент, систему цінностей, – тобто менталітет народу, його самосвідомість в цілому: “Мови – це ієрогліфи, в які людина вміщує світ та своє уявлення” [3, с.349].

Отже, мова є важливою частиною національної культури, всебічне знайомство з якою передбачає не лише вивчення матеріальних складників цієї культури, не лише знання її історичної, географічної, економічної та інших детермінантів, але й спробу проникнення в спосіб мислення народу, спробу подивитися на світ очима носія цієї культури. Зробити це неможливо без знання мови певного культурного соціуму. Але це знання передбачає не просто здатність вирішувати цією мовою комунікативні завдання, а глибоке проникнення в сферу означуваного цієї мови, в її семантику, пізнати план змісту цієї мови, а глибоке знайомство з семантикою чужої мови передбачає, в свою чергу, оволодіння мовною картиною світу саме цієї національної мови як системою її бачення світу.

Мова не є низкою готових етикеток до завчасно поданих предметів, не є простим озвученням, а проміжною реальністю, яка повідомляє не про те, як називаються предмети, а швидше про те, як вони подані. Мовою охоплюються передусім об’єкти, які стосуються кола потреб та інтересів людини, і відтворюються не стільки чисто субстанційні властивості позамовного світу, скільки ставлення людини до нього. Ці відношення в різних мовах концептуалізуються по-різному, крізь властиве кожній мові семантичне членування. Відповідно можна припустити, що в наших висловлюваннях про речі та явища ми певною мірою дотримуємося і тих орієнтирів, які зумовлені семантикою нашої мови. Звучання поєднується з предметом не безпосередньо, а через семантично переорієнтовано одиниці, які вже як змістовні утворення можуть стати основою самого акту номінації та мовленнєвої комунікації. Мова формує для народу, який нею послуговується, особливу картину світу. Кожна мова, як зазначав ще В. фон Гумбольдт, утворює коло, вийти за яке можна лише вступивши в інше. Мова як система світобачення чинить на людину регулюючу дію: людина поводить з предметами так, як їх подає їй мова.

**Висновки за результатами дослідження, перспективи подальших розвідок у даному напрямку.** Тому фахова філологічна та методична підготовка вчителів іноземної мови, яка традиційно зосереджена переважно на розгляді мови як знакової системи з ґрунтовним вивченням теоретичних основ усіх її рівнів, повинна змістити акценти. А саме приділяти розгляду мови як рефлексії певного народу, як процесу “відтворення світу засобами

слова її спільноти”[9, с.277 – 278] більше часу в курсі теорії мови з метою формування стійкої лінгвокультурної компетенції, що дозволить глибше зрозуміти не тільки мовні явища, а прищепити любов та повагу до іншої культури та народу, спонукатиме до творчого ставлення до своєї педагогічної діяльності, адже мова не сприйматиметься як певна абстракція, за допомогою якої можна виконати конкретне комунікативне завдання. Вона буде сприйматися як витвір мистецтва, як продукт інтелектуальної праці народу-носія, як певний лінгвокультурний простір зі своїми кодами, пов’язаними зі сукупністю пережитих суспільно-історичних подій, метальністю народу-носія, його національними особливостями у всіх сферах життя. Такий підхід до сприйняття мови відповідає сучасній атропоцентричній парадигмі, що панує у теперішньому мовознавстві.

Отже, вимогою часу є використання не лише комунікативного підходу до вивчення мови. Необхідно дивитися глибше: поширювати у сучасну систему підготовки майбутніх вчителів іноземної мови лінгвокультурний підхід до вивчення мови як такий, що відповідає сучасному глобалізованому світу.

Найголовнішим завданням у подальших дослідженнях вважаємо розробку методики формування лінгвокультурної компетенції майбутніх вчителів іноземної мови. Основою такої методики, на нашу думку, стане когнітивно-прагматичний підхід, адже методика спирається на когнітивну діяльність, мова є різновидом когнітивного процесу, а компетенція – засіб генерування актів свідомості [5, с. 52].

#### Список використаної літератури

1. Вежбицкая, А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая; пер. с англ. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с.
2. Гачев, Г. Д. Национальные образы мира: Общие вопросы / Г. Д. Гачев. – М.: Сов. писатель, 1988. – 445 с.
3. Гумбольдт, В. Язык и философия культуры / В.Гумбольдт; пер. с нем. – М.: Прогресс, 1985. – 451 с.
4. Корнилов, О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О. А. Корнилов. – М.: ЧеРо, 2003. – 349 с.
5. Кубрякова, Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов /Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. П. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М: Наука, 1996. – 245 с.
6. Кубрякова, Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 555 с.
7. Леонтьев, А. А. Языковое сознание и образ мира / А. А. Леонтьев // Язык и сознание: парадоксальная рациональность. – М., 1993. – С. 16–21.
8. Лихачов, Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. – М.: Academia, 1997. – С. 280–287.
9. Радченко, О. А. Язык как микросознание. Лингвофилософская концепция мира неогумбольдтианства / О. А. Радченко. – М.: URSS. КомКнига, 2006. – 310 с.
10. Сепир, Е. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Е. Сепир. – М.: Прогресс-Универс, 1993. – 350 с.
11. Сорокин, Ю. А. Попытка осмысления феномена культуры в рамках нового концептуального аппарата/ Ю. А. Сорокин // Этнопсихологические аспекты преподавания иностранных языков. – М.: 1996. – С. 67–74.
12. Сорокин, Ю. А. Этнические формы культуры: сознание и модусы его вербальной репрезентации (компаративные цепочки) / Ю. А. Сорокин // Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации. – М.: 1997. – С. 21–36.
13. Телия, В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / В. Н. Телия // Фразеология в контексте культуры. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 13–24.

*Стаття надійшла до редакції 12.03.2012*

**А. В. Соломаха. Теоретические основы формирования лингвокультурной компетенции у будущих учителей иностранных языков.**

*В статье рассмотрены теоретические подходы к проблеме формирования лингвокультурной компетенции будущих учителей иностранных языков. Обоснована необходимость определенных изменений в содержании филологической и методической подготовки таких специалистов.*

**Ключевые слова:** лингвокультурная компетенция, учитель иностранного языка, языковая картина мира.

**A. Solomacha. Theoretical principles of the problem of future foreign language teachers' linguo-cultural competence forming.**

*In the article theoretical approaches to the problem of future foreign language teachers' linguo-cultural competence forming are viewed. The need of certain changes in the philological training content of these specialists is grounded.*

**Keywords:** linguo-cultural competence, foreign language teacher, culture- language world view.